

A mennyiségtan ismeri a közvetve bizonyítás módszerét, ezt hívjuk segítségül, amikor Ács Károly költészetének kulcsát keressük. Fehér Ferencet idézzük, bármilyen furcsának is tűnik ez Ács Károly költészetét taglalva:

Szeresd e bábelt, kis cselédem,
anyád e járdákon álmodott
erősnek, szépnek, míg hordozott;
e járdák lelkét már meg nem értem,
s ha itthagylak magadra egy őszi éjen —
parasztból nemzett életedhez
legyenek irgalmasak e házsorok.

(Térdeplő bódék közt)

Talán ez is egy ódon babonánk, amely évről-évre mindjobban tapadt hozzánk pióca módjára. A költői felismerés, amelyet itt újból felidézünk, tolakodóan hívja fel a figyelmünket a tényre: a falu más mint a város, még akkor is, ha egy tőről fakadtak a történelem rángatózó szülőgörcsei közepette. Legalább is a város más, ha nem is „város” a maga igazi mivoltában: inkább pallérozottabb, műveltebb falu, legalább a vajdasági városok ilyenek és talán ezek a szellemi igény nagyobbságán és kultúráltságán mérhetők és nem az életforma alapjain. És mégis mások a városi lelkek problémái! Mások, még nálunk is, és nemrég bukkantam rá egy krelezsai mondás evokációjára, amely így szól: csak itt a Terázián, két sarok közötti távolság hasonlít nálunk a városra. A mi életünk két világát jeleníti meg pillanatnyilag ez a két életforma: a falu-város. Bár nem szándékozik ez az írás polarizálni és katód vagy anódként használni Fehért és Ácsot, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, amely végeredményben döntőbb mint első pillanatban gondolhatnánk. Az idézett Fehér-vers igen szépen illusztrálja az effajta életérzés egyik arcát, amely érthetetlenül áll a bábeli házsorok lelke előtt, míg Ács egész költészete e városi lélek afirmációja mind tisztább irodalmi, mind társadalmi vonatkozásaiban. Függetlenebb lélek, akit a városi

életforma szabadabb formái, nagyobb mozgásszabadságot biztosító jellege az érzelmek és gondolkodás területén, az emlékek, a hatások, élmények és emberi magatartás és gondolkodás másfajta megfogalmazására ösztönzött. Mert a városban az ember élete nem olyan tárukzó mint falun, ahol a zilált kerítések is jó ablakok a falakon belüli élet meglátására. Osztottabb és individuálisabb a légkör Ács körül, mint az, amely Fehért belengi. Ugyanakkor kimértebb, desztilláltabb is: élet és problémák egyaránt. A város nem kötelezi lakóját olyan értelemben, mint a falu teszi és ahogy Fehér érzi. Ezt tükrözik a versek is, de ez az élet is erre tanít. Életének és költészetének ilyen külső kulisszái között bomlott költészeté ez az attitűd, amely hajlamos volt mindig az életet és a költészetet önmagában is fölfogni, elszakadni és ellibegni a televény fölött, anélkül, hogy a világ konkrétumaiból sok lehúzó és marasztaló stlyt vitt volna magával.

Az absztrahálásnak, az elvonatkoztatásnak tudója ő. Ki tudja magát szakítani az élményt-nyújtó valóságból és szemtől-szemben állva az érzelmmel a filozófus koordinátáit is szívesen segítségül hívja, amikor a nagy küzdelem megkezdődik a versért. Széles skáláját tudja így megszólaltatni az érzelmeknek, mert mindent atóm-állapotában szemlél: életet, érzelmet egyaránt. A más síkot költészetében éppen itt fedezhetjük fel: más a viszonya a valósághoz, másként reagál a külső benyomásokra, másként látja önmagát, más a mult a háta mögött, az idegeiben, és önelemzésének is mások lesznek az eredményei, bár az élet összefüggéseit megérezve, azt az összeköttetést is kifejezi, amely az aszfalt alatt is meghallja az odakúszott szántóföldek lüktetését. Kettősség ez költészetében, mint ahogy kettősségként él még a vajdasági rónán is. Az absztrakció és a talpat szurkáló tarló, amelytől nem tud megszabadulni és éppen ez a kettősség hívta létre egyik legszebb, legvalóságosabb versét, a Júliusi tarlón-t:

Im, itt vagyok, hol kerek a világ,
hol kerek az ég és kerek a föld,
itt, ahol mindent lát az, aki lát,
s oly átlátszó a vizsla nap előtt

ő maga is, hogy lesüti szemét,
ha egy-egy paraszti gondolat
jut eszibe. Egyhangú itt, de szép;
bámulok, s mint aki csak szavakat

tud, tanulom, mi minek a neve;
 mi az, hogy búza, parasztlány, pipacs,
 mi az: boldogság, és mi: béke. De
 kitárt karom lehanyatlik: riaszt

a gunyoros napraforgó-vigyor,
 távozz, távozz: — susog a tengeri,
 lesi a nap, meddig bírom, s mikor
 mennék, szögeit talpamba veri

a tarló, botlom, s kikacag a lány...

Kiélézett, kissé komikumot hívó tragikus akcentusa e versnek jó bevezetőnek kínálkozik az ácsi költészet megközelítéséhez és világosan illusztrálja azt a különbséget is, amely őt elválasztja a parasztvilág gondolat-rendszerétől, és azt a fokot, amely feljebb tudott haladni az absztrakció, a gondolat felé; hogy az ember egyetemesebb és elvontabb problémáinak megszólaltatója lehessen, kevésbé kötött, kevesebb multtal a tarsolyában, több egyéni jellemmel és egyéni létének emlékeivel. Őbenne a világ nem emlékszik vissza évszázadok sorsára és még a családi szoba melege is halvány lehetett csupán. Határai létének keretei: mindig inkább a jelen, mint a mult. Önmaga előtt is légiessé válik egyénisége, külső objektumként tudja szemlélni és a meditáció, amit önmagán ülve folytat és a világ e cseppet sem kényelmes kilátóból szemlélve kicsit önmarcangolóan, kicsit játékos komolysággal és elmélkedő bölcs mosollyal jelenik meg a versében.

Szemlélődés helyett vizsgálódik, emlékezését elemzéssel váltja fel. Jeleznünk kell költői magatartásának eme megkülönböztető jegyeit, mielőtt a versek izohipszáit meghúznánk. Az önmagát megélt egyéniség költészete ez. A vizsgálódó, elemző emberé, akinek problémája a léttől kezdve a gondolatot kifejező szavakig ível és aki kimondottan városi képekben gondolkodik. A magatartás ilyen beállítottsága aztán rányomja bélyegét a témaválasztástól a versforma megteremtéséig minden költői ténykedésére. Urbánus költő ő, bár le kell pattintanunk e szóról sok mindent, ami a magyar irodalmi kritika szóhasználatában rárakodott. Ott egy kicsit talaj talan költészetet jelent, öncélt és magasfokú, szinte szublimált formaművészetet. Ács Károly esetében csak egyet jelent: városi életérzést, amelyben az igazi városiasságot a nemesen kifinomult könyvkultúra pótolja, mint ahogy kevesek érzése tudta csak városi toronyok árnyékában minálunk elővarázsolni azt az életérzést, amelyben a költők valamikor szerencsésebb nyugati országok hagyomá-

nyaival együtt születtek és most a művelődés lázában Ács tudatában is kinyílnak. Ács életérzése tehát több mint amit városaink nyújtani tudtak volna neki. A többlet, ami oda került, ma már egyénisége szerves része és azon túl költészete is.

Van József Attilának egy szép verse, amelyben Thomas Mann üdvözölve a Varázshegy bűvöletét idézi fel, azt a képet, amelyben Hans Castrop szerelmének röntgenképét nézi, bordák, csontok körvonalai derengenek fel, az, ami közös minden emberben, ami ott lapul meg belül az emberben és a szív, az idegek másfajta ösztétételén átfut a modern kor e varázsszeme. Ilyen varázsszem a költő is. A világ röntgen-felvételei a versek, amelyeket a gondolkodás, az elmélkedés állandóan munkálkodó gépezete sajtolt rím és ritmus szorításába, ami a modern ember sajátja. Ez az elvonatkoztatás, amelynek legjobb példája a Manni Varázshegyében felfedezett új látásmódnak, a költői módszer, amely világrahozta e verseket. Nem új ez a módszer, nem ő csinálta először, de a Vajdaság jelenik meg először így Ács Károly költészetében, Ács Károly egyéniségében.

Nemcsak egyéni életében urbánus költő. Jellemző az ácsi arcélre, hogy mindig kételkedő lelke, az a magasabb és elvontabb szellemi tulajdonság, amellyel nem a szív, hanem az agy reagál a külső világ benyomásaira és önmaga lélekrezdüléseire; a dolgokon elmélkedik, születő érzelmeit variálja, szublimálja ki belőle mindazokat a dolgokat, mellékszöveket, kevésbé lényeges tényezőket, amelyek a tiszta gondolat közeléből a valóság túlságosan tárgyias világába löknek, ahonnan a gondolatji munka az elvontabb egyetemesség levegőjébe emelkedett. Oda, ahol már minden zárba beleillik „kulcsa munkája”, oda ahol az ő intésére is megújulnak már az emberekben élő közös érzelmek, gondolatok ajtajai. Itt már az emberek egy szélesebb rétegéhez szólhat, bár pillanatnyi olvasói azonosulás és a költészet paradoxona arra utal, hogy csak az emberek szélesebb rétegének érzelmi világából beszélhet. Ez a természet, amely a közlésmódon túl az egyetemesebb emberi érzelmek irányába terjed és a városok kevésbé regionális, kevésbé lokális talajába kapaszkodik; mégis szemérmes és végtelenül óvatos. Óvatos, amikor érzelmeiről szól. A megpendített érzést olyan finoman és félve teszi költészete asztalára, mint törekeny és drága dolgot a féltő kéz. Tudja, hogy érzése, még a költőben dolgozó tárulkozási, közlési vágyat is legyőző féltés ez, csak addig az övé, míg verssé nem teszi. Ezért ennek tudatában, körülrakja versét kerítő korlátokkal nem engedi, hogy olvasója túlléphessen a versen, mert csak az szeretné az olvasóban felébreszteni, ami benne él. Az olvasót korlátozó vágy és szavak megválasztásában is megnyilatkozik. Leszoritja, csak egyetlenegy jelentést engedélyez a versnek. Alázatos :

szavakkal szemben, és éppen ezért gyűlöli őket, küzd velük. Mert „teremni muszáj” — kiált fel, de a születés fájdalmas, főleg, ha öntestünkből kell kitépnünk a szavakat. Hisz nincs alkotás szenvedés nélkül, de önála a születés szenvedése is külön élmény, gyakran központibb, mint a mű, melyek születését kísérték, és önmaga válik alkotássá.

... Én négy fekete fal között
 úgy botorkálok mint a vak.
 Szavak, szavak, veszett szavak ...

vagy:

Milyen nehéz költőnek lenni,
 a világ hangjait ügyelni,
 néma kövek helyett beszélni
 és minden szóba beleférni.

vagy:

Szakadatok fel sorról-sorra
 szavak, véres tagok,
 belétek törve, rátok forrva
 én vagyok s szakadok.

és végül még egy idézet:

... csókolni, csalni, úzni, szökni,
 s szólani élő szavakat!

A költői eszköz és a költői tárgy örök problémái zengenek, mert a költő többet akar elérni velük, mint amit nyújtani tud az egyszerű közlés feladata. Tudja, hogy a szavak, amint keze nyomán megszületnek és egy másik ember agyába rögződnek; már nemcsak azt jelentik, amit a költőnek jelentettek: néha többet, mást, szebbet, leggyakrabban pedig kevesebbet. Pedig ő a lényegét akarja megragadni! Szóban az egyetlen lehetséges jelentést, emberben a legmegfoghatóbbat: a csontot és a leglabilisabb valamit: a gondolatot.

Költő ő, de nem a köznapi dolgok énekese. A gondolkodás ünnepléses perceit kongatják versei. Elvont és mélyen gondolati a költészete. Ő a gondolkodás költői állapotában él, és költő, aki még ez állapot fölött is elgondolkozik. És ekkor születik meg, ilyen körülmények munkája nyomán a vers. Tudja, hogy költő, nem beképzeltlen teszi ezt, hanem az önmegismerés nehéz munkája után; tudja, hogy egyénisége kész verssé alakítani az érzelmet, de hogy minden versében ezt újból tudomásul vehesse, önmagára veti magát és éppen olyan szenvedélyes és heves vizsgálódással merül az elemzésbe, mint mikor költészete anyagát: a szót, tartalmát: a gondolatot vizsgálja.

Az idegen és távoli önmaga tárulkozik ki a versben a kutató szeme előtt. Az öntudat ilyen magas fokát tudja így elérni a versben és ekként tudatos költővé válik, aki nem bízhat semmit a véletlenre, másra, sőt egy kicsit önmagára sem: félve röppenti ki a távoli utakon induló szavait, mert tudja, felismerte és ismeri önmaga súlyát abban a folyamatban, amely a társadalomban az emberi érzésből költészetet, egy magasabb fokú, lényegest mondó sűrítettséget kristályosít ki. Csodálkoznunk kell-e, hogy ilyen körülmények között néha nagyobb szerepet kap a könyvkultúra, a beolvasztó, a magávátévő ténykedés, mint az eredeti élmény a talajból felszökkenve. Igaz, az aszfalt jobb izolátor mint a rét füve, és a könyvek is hordoznak emléket, bár nem mindig helyettesíthetik a vérrel táplálkozó idegsejteket.

Utaltunk már a júliusi tarlón bandukoló Ács kérdéseinek nálunk aktuális voltára, amely a tárgyiasságra törő költőben az igazi konkrétum mélységét és evvel együtt magasságát adja meg. Ez az érzés azonban Ácsnál igen ritka, inkább csak a városi ember természetjárásnak felerősített és nosztalgiával kevert formája. Ő azonban pantheista. A városi ember, a falak, könyvek, emberek közé szorított lény örök vágyódását énekli meg, melyet csak városi ember érezhet a föld, a levegő, a vizek, a fák, virágok után. A mai ember általánosabb, a környezettől függetlenebb érzései és kérdései elnyomják ezt a feltörő másikat, melyet pl. szerb nyelven Raicskovics szólaltatott meg teljes hangszereléssel.

Érzései általánosságának szép megnyilatkozásából, a Kulcs című versből idézek:

Akármj zárba
beillő kulcsom
igaz munkája:
nyitni. Míg nem lesz
több idegenje
az utcáknak
kint se, bent se.

Nyitni. Program ez, mint ahogy az ars poetica erejével szól a következő sorokban is:

... Sok költemény-forgácsot
pattant le még énrólam az idő,
hogy elférjek a halálban. Akár

a föld, nagy vagyok, s termő, mint az ihlet:
botnak lenni, ha kell, a kor kezében,
s bársony békére szavakat keresni.

Ezek az érzések azonban bonyolultak, s ha nem is titokzatosság, a tárgyiasság misztikuma lengi be őket a költő szava nyomán. Nem köd ez, hanem a tárgyak és az emberek létezése fölött elmerengő költő gondolatai: „míg én a vággyal beljebb látok, és szemmel festek örömet, és megforgatom a világot, mint a valót a lét felett”. Szép példája költői természetének a kéz kilincsen szombolikája. Költői magatartását, valósághoz való viszonyát „költői műhelyének rejtett atmoszféráját feltárhatjuk-e jobban, mint az önelemző költő e végső megfogalmazásában:

Kezemet nézem:
 az oldalamnál fekszik,
 s a halálnál is messzibb.
 Enyém és mégsem:

annyi a titka,
 ha idegenné horgad,
 kicsit vár, majd kopogtat,
 s az ajtót kinyitja.

és ezt továbbfejlesztve:

Az ember néha elfelejti
 a szót, pedig meg kell felelni,
 mert egyre kérdeznek a dolgok,
 s kérdéseik magadon hordod,

mint a ló a nyeret, víz dereglyéjét,
 test a hámló bőr viszketegjét,
 mint a színész a szerepét, de
 az első szó nem jut eszembe.

A dolgok pontos megfogalmazása és a pontos szó fellelése után szenzualizmusa virágozik ki versében, a tárgyak lelke szólal meg, mert idetartozik a költő is, a kortárs emberek milliói és országunkban, akik társadalmi és azon túl emberi igazság szavait fogalmazzák. Elvont és bonyolult érzésvilág rácsán tűnik fel ez a kép. De hogy feltűnt, egyéni veretet kapott: Ács Károly ercéle sugározza immár ezeket az érzéseket. Tudós költő, a poeta doctusok fajtájából való, aki mives szavait a magyar polgári líra nagy kohójában edzette meg és a műfordítás bonyolult feladataival élte. Pompás formaművész, hajlékony lélek. Módszere a csúcsra futott, és ebben a pillanatban talány még hosszú hallgatása, amibe újabban öltözött. Dalt bontott ő, más veretűt, mint amilyenek megszólalhattak e táj embere. Méreteiben és módszereiben próbáltuk vizsgálni, de a legfontosabb vonások még várják a félig kész portrét: a költő további hangjait izgalommal várjuk.